

Addendum Brede Welvaart bij de Werkwijzer MKBA bij MIRT Verkenningen (november 2022)

Aanleiding

Medio 2022 is de aanvulling Brede Welvaart op de Algemene MKBA werkwijzer gepubliceerd¹. In deze aanvulling geven CPB en PBL 21 aanbevelingen voor het beter meenemen van brede welvaartsaspecten in de MKBA praktijk. Een aantal aanbevelingen hebben het karakter van een richtlijn, anderen zijn een wat vrijblijvender advies. Al eerder had KIM een document geschreven over het meenemen van brede welvaart in mobiliteitsvraagstukken². Een aantal adviezen daarover raken ook aan de toepassing van de MKBA in het MIRT.

Naar aanleiding van bovenstaande heeft het Ministerie van IenW gekeken in hoeverre de Werkwijzer MKBA bij MIRT Verkenningen aanpassing behoeft. Er is voor gekozen om hiervoor nu een Addendum op te stellen waarin de belangrijkste aanbevelingen verder worden uitgewerkt voor het IenW domein, zodat deze uitwerking al per 11-11-2022 kan worden opgevolgd. Mogelijk wordt in 2023 de gehele Werkwijzer herzien, dan zullen de aanbevelingen integraal worden verwerkt in de nieuwe werkwijzer.

Aanpak / leeswijzer

Infrastructuur is een middel. Vanuit brede welvaartsperspectief staat niet het functioneren van de infrastructuur centraal, maar hoe die bijdraagt aan het welzijn van mensen; het stelt mensen in staat om deel te nemen aan de samenleving, een boterham te verdienen, zich te ontplooiën, voor zichzelf en anderen te zorgen, en sociale contacten te onderhouden, het creëert veiligheid en leefbaarheid. Dat perspectief vraagt ook een brede blik bij het opstellen van MKBA's. Een belangrijk deel van deze aspecten zit al verwerkt in de MKBA, maar niet alle. Onder andere welvaartsverdeling, welvaart voor toekomstige generaties en welvaart in andere landen vragen extra aandacht.

Dit addendum is de doorvertaling van de aanbevelingen van CPB/PBL (2022), en is resultaat van een aantal sessies van een werkgroep waarin beleidskern, RWS en KIM vertegenwoordigd waren. De concepten zijn in bredere consultaties binnen het Ministerie en met CPB/PBL verder besproken, waarna het addendum is aangescherpt.

Door de werkgroep is gekeken welke mogelijkheden er zijn om Brede Welvaart beter mee te nemen in MIRT verkenningen, in hoeverre de CPB/PBL aanbevelingen relevant zijn voor MIRT projecten, in hoeverre een gedetailleerde doorvertaling gewenst of noodzakelijk is, maar ook wat er al gebeurt en waarbij de aanbevelingen kunnen aansluiten. De meer toegespitste aanbevelingen hebben we vervolgens laten aansluiten bij het standaard stappenplan dat voor MKBA's bij MIRT projecten geldt (en conform Algemene Leidraad MKBA). Op die manier krijgen deze aanbevelingen ook voor uitvoerders van MKBA's een logische plek.

Dit addendum is als volgt opgebouwd: allereerst werken we een aantal algemene noties uit voor het opstellen van MKBA's bij MIRT verkenningen vanuit brede welvaartsperspectief. Vervolgens noemen we, per stap van de MKBA, concrete aanwijzingen en suggesties om voor die stap brede welvaart beter mee te nemen in de

---

¹ [CPB PBL Notitie 'Maatschappelijke kosten-batenanalyse en brede welvaart: een aanvulling op de Algemene MKBA-Leidraad' | CPB.nl](#)

² [Uitwerking van brede welvaart voor de monitoring en evaluatie van mobiliteitsbeleid | Notitie | Kennisinstituut voor Mobiliteitsbeleid \(kimnet.nl\)](#)

MKBA. Ten slotte volgt nog een aantal voorstellen voor aanvullend onderzoek die specifiek relevant zijn voor Ministerie van IenW.

Doorvertaling Aanbevelingen CPB /PBL in MKBA Stappenplan

0. Algemene noties

CPB/PBL aanbevelingen 1,2, 6, 7, 8, 20

- 1) *Gebruik de identificatie van effecten als uitgangspunt in een MKBA.*
- 2) *Betek indicators voor brede welvaart bij de identificatie en duiding van welvaartseffecten in MKBA's (aansluitend bij aanbeveling 1).*
- 6) *Zet MKBA niet in als (in geld uitgedrukte) rekenexercitie als veel onbekend is over kosten en effecten van beleid. MKBA kan dan mogelijk wel worden gebruikt als denkkader.*
- 7) *Ga na of effecten op brede welvaart in het saldo van een MKBA horen of onderdeel zijn van verdelingseffecten.*
- 8) *presenteer ontbrekende effecten op brede welvaart naast een MKBA, of hanteer ze als voorwaarde in de MKBA.*
- 20) *MKBA op vanuit internationaal perspectief als de grensoverschrijdende effecten groot zijn in vergelijking tot de nationale effecten.*

- De MKBA is een ex ante evaluatie-instrument³ dat de maatschappelijke welvaartseffecten voor Nederland zo breed mogelijk probeert te waarderen om tot een totaalsaldo te komen en daar zitten beperkingen aan: het kijkt normaliter op nationale schaal en kan alleen die effecten salderen die monetariseerbaar zijn. Dit betekent dat niet alle aspecten van brede welvaart in een MKBA voldoende aan bod komen. Daar waar het om ten opzichte van het nationale saldo aanvullende welvaartseffecten gaat wordt aanbevolen om deze inzichtelijk te maken, kwantitatief of anders kwalitatief. Daarnaast zijn er brede welvaartsaspecten die op een andere wijze al wel in een MKBA aan bod komen. Deze brede welvaartsaspecten worden dan niet meegenomen om dubbel telling te voorkomen. Voor de MKBA is het van belang deze brede welvaartsaspecten vroeg in het proces te identificeren en aan te geven of en hoe deze in MKBA terug komen.
- Zie denken in termen van brede welvaart vooral als een kans. De brede blik kan, vooral in beginfasen van projecten en beleidstrajecten, extra mogelijkheden identificeren maar ook knelpunten aangeven die anders mogelijk worden gemist en die in latere fasen van de projecten kunnen leiden tot tegenvallers.
- Probeer, vooral in beginfasen van het project, het MKBA gedachtegoed en het brede welvaartsdenken beter te integreren in de reguliere stappen van projectvoorbereiding. Dit leidt tot een betere probleemdefinitie en een bredere blik bij de ontwikkeling van oplossingsrichtingen.
- Voor opdrachtgevers van de MKBA: Vraag bij aanbesteding aan onderzoeksbureau dat MKBA uitvoert expliciet aandacht voor het meenemen van brede welvaartsaspecten in de analyse, conform de aanwijzingen in dit addendum, dus zowel in de voorbereidende fasen als voor de uitvoering van de MKBA zelf. Houd rekening met aanvullend onderzoek en eventueel aanvullend budget.
- Het Denkkader Brede Welvaart IenW⁴ kan bij de probleemanalyse behulpzaam zijn bij het identificeren van aspecten die een rol (kunnen gaan) spelen bij het project.
- Soms worden bepaalde te verwachten effecten politiek al zo belangrijk geacht dat hiermee een norm of randvoorwaarde in het project kan worden gesteld, bijvoorbeeld over duurzaam materiaal- en energiegebruik, minimumeisen van

---

³ De MKBA kan ook ingezet kan worden als ex-post instrument, in beleidspraktijk in Nederland gebeurt dit (nog) weinig.

⁴ [denkkader-brede-welvaart-ienw.pdf \(overheid.nl\)](#)

bereikbaarheid (met openbaar vervoer) in plattelandsgebieden, of het rekening houden met belangen van digitaal minder vaardigen.

- Het Denkkader Brede Welvaart IenW⁵ kan bij de probleemanalyse behulpzaam zijn bij het identificeren van aspecten die een rol (kunnen gaan) spelen bij het project.
- Wees tegelijkertijd scherp in het aangeven van eventuele dubbeltellingen: veel aspecten van brede welvaart zijn per ook definitie maatschappelijke effecten in termen van MKBA. Bijvoorbeeld: in de Monitor brede welvaart van het CBS wordt reistijdverlies en vertraging als indicator gehanteerd, dit effect vormt al onderdeel van de gegeneraliseerde reiskosten. Dit apart toevoegen betekent dat dit aspect twee keer wordt meegenomen. Andersom: maak ook expliciet waarom sommige projecteffecten in een MKBA niet in het saldo tot uiting komen.
- Naast het uitvoeren van een ex ante MKBA bij MIRT verkenningen kan ook een ex post MKBA zinvol zijn. Daarom is het ook zinnig om in een vroeg stadium na te denken over eventuele monitoring van brede welvaartsaspecten gedurende de uitvoering van het project en erna.
- Brede welvaart besteedt explicieter dan een standaard MKBA aandacht aan de gevolgen voor de verdeling van welvaart. Alhoewel dit nog niet vaak gedaan wordt voor een MKBA op nationaal niveau is deze informatie wel toe te voegen. Zorg dat bij aanvang van het project hierover afspraken worden gemaakt: welke doelgroepen, welke mogelijke effecten worden meegenomen. Ook werkgelegenheidseffecten zullen expliciet moeten worden benoemd. Dit vergt aanvullende analyses.
- Een brede welvaartsanalyse kijkt ook naar effecten die in een nationale MKBA niet worden meegenomen: de effecten op welvaart elders. CPB/PBL noemen expliciet buurlanden en ontwikkelingslanden. Directe effecten op ontwikkelingslanden komen in de MIRT domeinen niet veel voor, mogelijk wel aspecten als uitputting van grondstoffen. Daarentegen kunnen ingrepen in water- of mobiliteitssystemen wel substantiële effecten hebben op andere landen dan alleen onze buurlanden, deze dienen dan vanzelfsprekend ook in kaart te worden gebracht.
- Als effecten grotendeels onzeker of niet monetariseerbaar zijn, maak dan een kwalitatief overzicht van de maatschappelijke effecten. Denk bijvoorbeeld aan het stimuleren van innovaties of kleinere alternatieven gericht op gedragsbeïnvloeding. Benut de MKBA meer als denkkader in plaats van een rekenexercitie indien een groot deel van de significante effecten niet kwantitatief in te schatten of te monetariseren is. Bij investeringen in infrastructuur en waterveiligheid is in beginsel voldoende zicht op de kosten en (fysieke) effecten van maatregelen.
- Een kosteneffectiviteitsanalyse (KEA) even waardevolle en inzichtelijke beslisinformatie aanleveren als effecten niet kunnen worden gemonetariseerd, of, zoals in de waterveiligheid, eerst (op basis van een MKBA) landelijke normen zijn bepaald. Deze normen gelden dan voor specifieke projecten als het doelbereik, waarna de MKBA kan worden beperkt tot een kosteneffectiviteitsanalyse met aanvullende analyses voor externe effecten.
- Normaliter wordt een MKBA vanuit nationaal perspectief opgesteld. Het gaat immers meestal om de vraag in hoeverre (nationale) publieke middelen zo kunnen worden gealloceerd dat de meeste bijdrage aan de groei van de welvaart wordt gerealiseerd. Bij projecten die een groter belang dienen (bijvoorbeeld het leveren van een bijdrage aan een Europees netwerk van hogesnelheidstreinen) kan een

---

⁵ [denkkader-brede-welvaart-ienw.pdf \(overheid.nl\)](https://overheid.nl/denk-kader-brede-welvaart-ienw)

MKBA vanuit internationaal perspectief nuttige aanvullende beslisinformatie leveren.

1. Stap 1: probleemanalyse

CPB/PBL Aanbevelingen 1, 2

- 1) *Gebruik de identificatie van effecten als uitgangspunt in een MKBA.*
  - 2) *Betrek indicatoren voor brede welvaart bij de identificatie en duiding van welvaartseffecten in MKBA's (aansluitend bij aanbeveling 1).*
- Een MKBA begint bij een goede probleemanalyse, maar een de probleemanalyse is niet het exclusieve domein van MKBA uitvoerders. Het is ook onderdeel van het gehele MIRT proces, en ook het m.e.r. kijkt in een vroeg stadium naar probleemanalyse en betreft hierin stakeholders. In deze fase van het project is het belangrijk om als MKBA uitvoerder goed aangehaakt te zijn en vroeg aandacht te vragen voor het breed identificeren van mogelijke stakeholders en maatschappelijke belangen, en om te voorkomen dat inconsistenties ontstaan of dubbel rekenwerk wordt gedaan.
  - Een Stakeholderanalyse, de Effectenarena⁶, een Public Score Card, een Participatieve waarde-evaluatie (PWE)⁷ of andere instrumenten kunnen een zinnige rol vervullen bij het in kaart brengen van het probleem vanuit zo veel mogelijk verschillende perspectieven en het benoemen van alle effecten. Belangrijk is om hierbij ook minder vanzelfsprekende stakeholders mee te nemen. Het zo breed mogelijk in kaart brengen van verschillende groepen stakeholders is ook voor latere fases van de MKBA van belang: bij het kijken naar verdelingseffecten (stap 4) en gevoeligheidsanalyses (stap 6). Het IenW Denkkader Brede Welvaart kan in deze fase goed worden toegepast om de brede effecten in kaart te brengen.
  - Voor een m.e.r-plichtig project dient vaak een Notitie Reikwijdte en Detailniveau te worden opgesteld. Deze notitie bevat een beschrijving van de probleem- en doelstelling, referentiesituatie, identificatie van de effecten, toetsingscriteria en beoordelingskader en gemeenschappelijke uitgangspunten (m.b.t. modellen, langetermijnscenario's e.d.) voor de uitwerking van de conditionerende onderzoeken, effectonderzoeken en MKBA. De reikwijdte en het detailniveau geven richting aan de wijze waarop analyse, selectie en beoordeling van alternatieven moet worden uitgevoerd. Afspraken worden gemaakt over het format waarin de gegevens output) van onderzoeken moeten worden aangeleverd voor de MKBA. In deze afspraken kunnen ook de vereisten om de aanvullende brede welvaartsaspecten in kaart te brengen worden meegenomen. Dit voorkomt inconsistenties en dubbel rekenwerk.

2. Stap 2: Vaststellen nulalternatief

CPB/PBL aanbevelingen 1, 2, 6

- 1) *Gebruik de identificatie van effecten als uitgangspunt in een MKBA.*
  - 2) *Betrek indicatoren voor brede welvaart bij de identificatie en duiding van welvaartseffecten in MKBA's (aansluitend bij aanbeveling 1).*
  - 6) *Zet MKBA niet in als (in geld uitgedrukte) rekenexercitie als veel onbekend is over kosten en effecten van beleid. MKBA kan dan mogelijk wel worden gebruikt als denkkader.*
- Ook in het nulalternatief is de situatie in de toekomst anders dan in het heden, wees daar alert op. Als het nulalternatief "niets doen" is, kunnen trends uit de WLO

---

⁶ Zie bijvoorbeeld: [EffectenArena - Verwey-Jonker Instituut](#)

⁷ [Participatieve Waarde Evaluatie \(tudelft.nl\)](#)

scenario's worden gebruikt als basis voor het in kaart brengen van het nulalternatief. Klimaatverandering kan ertoe leiden dat dijken en afwatering niet meer voldoen of dat droogte, verzilting dan wel bodemdaling toeneemt of de waterkwaliteit verslechtert. Kijk ook hierbij breed: welke autonome trends zijn of worden relevant bij dit specifieke probleem? Kijk daarbij ook naar verdelingseffecten als je vermoedt dat ze relevant worden voor je project: hoe ontwikkelt de welvaartsverdeling zich in het nulalternatief?

3. Stap 3: Definitie beleidsalternatieven

CPB/PBL aanbevelingen 1, 2, 6, 12

- 1) *Gebruik de identificatie van effecten als uitgangspunt in een MKBA.*
- 2) *Betrek indicatoren voor brede welvaart bij de identificatie en duiding van welvaartseffecten in MKBA's (aansluitend bij aanbeveling 1).*
- 6) *Zet MKBA niet in als (in geld uitgedrukte) rekenexercitie als veel onbekend is over kosten en effecten van beleid. MKBA kan dan mogelijk wel worden gebruikt als denkkader.*
- 12) *Kijk bij grote onomkeerbare investeringen naar stapsgewijze besluitvorming en meer extreme scenario's.*

- Het brede welvaartsdenken hoeft niet alleen betrekking te hebben op het breder in kaart brengen van effecten van alternatieven, het kan ook al de definitie van de beleidsalternatieven zelf beïnvloeden. Zie hiervoor de algemene noties: breed denken kan bijdragen aan minder voor de hand liggende, maar maatschappelijk wellicht aantrekkelijkere projectalternatieven.
- In de Algemene Leidraad wordt geadviseerd om projecten zo veel mogelijk uiteen te rafelen in maatregelen waarover afzonderlijk besluiten kunnen worden genomen. Dit kan mogelijk spanning opleveren met het definiëren van beleidsalternatieven die vanuit breed welvaartsdenken zijn opgesteld: hierin kunnen juist vanwege brede meekoppeleffecten verschillende maatregelen zijn gebundeld, bijvoorbeeld om negatieve effecten voor bepaalde doelgroepen te mitigeren; het uiteenrafelen van dergelijke alternatieven in alle afzonderlijke maatregelen lijkt hierbij dan ongewenst. Wel blijft het zinvol om als variant een alternatief mee te nemen die maximaal doelbereik koppelt aan minimale kosten.
- Kijk bij de definitie van beleidsalternatieven in hoeverre stapsgewijze besluitvorming mogelijk is: door flexibiliteit in te bouwen kunnen projecten ook nog zinvol bijdragen aan de welvaart bij een onzekere toekomst of bij extremere scenario's. Gedragsmaatregelen kunnen vaak zo'n eerste stap zijn in een flexibele aanpak. Zowel in mobiliteit als in het waterbeheer worden deze gedragsmaatregelen steeds belangrijker.

4. Stap 4: Bepalen effecten en baten

Bredere blik op effecten, ook op minder goed monetariseerbare

CPB/PBL aanbevelingen 2, 5, 6, 7, 9, 13, 14, 17

- 2) *Betrek indicatoren voor brede welvaart bij de identificatie en duiding van welvaartseffecten in MKBA's (aansluitend bij aanbeveling 1).*
- 5) *Doe meer onderzoek naar effecten en waarderingen en vertaling hiervan naar kengetallen.*
- 6) *Zet MKBA niet in als (in geld uitgedrukte) rekenexercitie als veel onbekend is over kosten en effecten van beleid. MKBA kan dan mogelijk wel worden gebruikt als denkkader.*
- 7) *Ga na of effecten op brede welvaart in het saldo van een MKBA horen of onderdeel zijn van verdelingseffecten.*
- 9) *Geef in MKBA-rapportages altijd duidelijk de spreiding in de tijd van effecten, kosten en baten weer, in tekst, tabellen en figuren, met daaraan altijd toegevoegd een duiding hiervan.*
- 13) *Voer in elke MKBA een inventarisatie en analyse uit van de verdeling van effecten; de precieze manier waarop is niet voorgeschreven.*

- 14) *Breng bij beleid gericht op inkomensherverdeling en bij scheve verdeling van effecten over inkomensgroepen afzonderlijk de mate waarin verschillende inkomensgroepen positieve of negatieve effecten ondervinden in beeld.*
- 17) *Benoem nationale en regionale werkgelegenheidseffecten altijd bij projecten die grote investeringen vergen.*

- Het is vrijwel altijd mogelijk om in kwalitatieve zin iets te zeggen over de verwachte effecten van het beleidsvoornemen. Het is daarbij belangrijk om objectief te zijn en niet alleen de positieve (gewenste) effecten te benoemen. De plaatsing van windmolens heeft bijvoorbeeld een evident positief effect op de voorziening van duurzame energie, maar leidt ook tot visuele- en geluidshinder voor omwonenden. Tabel 3.1 van het CPB/PBL rapport geeft een richtlijn hoe om te gaan met effecten waarvan omvang (q) of de waardering ervan (p) niet direct voorhanden is⁸.
- Als uit een eerste inventarisatie van effecten al blijkt dat over bepaalde effecten veel onzekerheid is: besteed extra aandacht (eventueel aanvullend onderzoek) aan het goed onderbouwen van de effecten en de monetarisering ervan. Niet alleen de "p", het prijskaartje, maar ook de "q", het volume, het aantal personen dat baat heeft is vaak onduidelijk.
- Plaats effecten ook in perspectief: de kap van bomen bij de aanleg van een snelweg kan een belangrijke emotioneel effect hebben op omwonenden en andere belanghebbenden, maar de kap weegt zwaarder in een gebied waar sowieso weinig groenvoorzieningen zijn en/of waar veel mensen wonen. Indien mogelijk: pas (gefundeerd) prijzen aan de lokale omstandigheden aan. Voor bijvoorbeeld fijnstof moet voor dichtbevolkte gebieden met hogere prijzen worden gerekend dan in rurale gebieden⁹.

Grensoverschrijdende effecten:

CPB/PBL aanbevelingen 18, 19.

- 18) *Benoem grensoverschrijdende effecten altijd in MKBA's.*
- 19) *Kwantificeer en monetariseer grensoverschrijdende effecten waar mogelijk, als ze belangrijk zijn voor de besluitvorming, met name bij effecten op buurlanden en op ontwikkelingslanden.*

- Een brede welvaartsanalyse kijkt ook naar effecten die in een nationale MKBA niet worden meegenomen: de effecten op welvaart elders. Zowel bij water (beneden- en bovenstroomse effecten, waterkwaliteit van de Noordzee) als bij transportprojecten (bijvoorbeeld binnenvaart) is er vaak sprake van effecten die buiten de landsgrenzen optreden. CPB/PBL noemen expliciet buurlanden en ontwikkelingslanden, maar substantiële effecten op andere regio's dienen ook in kaart te worden gebracht.
- Bij internationale verbindingen of projecten in de grensregio's: voeg een paragraaf toe over de internationale verdeling van kosten en baten welk deel of de omvang van de baten die over de grens neerslaan, dan wel de baten die vanuit het buitenland in Nederland neerslaan. Hetzelfde geldt voor de kosten. Stel met deze info een kosten-baten overzicht op met een internationaal saldo,
- Bij grensoverschrijdende effecten: denk in het bijzonder aan effecten op arbeidsomstandigheden en inkomensverdeling, de herkomst van bouwmaterialen en -materieel als natuursteen, tropisch hardhout, geprefabriceerd staal, energie, ICT en accu's en de milieuumstandigheden waarin deze geproduceerd zijn. Bedenk dat voor toepassing van grondstoffen en gebruik van internationale arbeid er steeds meer aan (inter)nationale vereisten moet worden voldaan, waarbij voor de MKBA de effecten (of de mitigerende maatregelen) al in de kosten zijn meegenomen.

---

⁸ CPB/PBL (2022), pagina 22.

⁹ Zie het Handboek Milieuprijzen (CE Delft, 2022 (forthcoming)), of [CE Delft 7.A761 Handboek Schaduwrijzen 2016](#) voor onderbouwing

Meer aandacht voor de verdeling van effecten

CPB/PBL aanbevelingen 13,14,17

- 13) Voer in elke MKBA een inventarisatie en analyse uit van de verdeling van effecten; de precieze manier waarop is niet voorgeschreven.
  - 14) Breng bij beleid gericht op inkomensherverdeling en bij scheve verdeling van effecten over inkomensgroepen afzonderlijk de mate waarin verschillende inkomensgroepen positieve of negatieve effecten ondervinden in beeld.
  - 17) Benoem nationale en regionale werkgelegenheidseffecten altijd bij projecten die grote investeringen vergen.
- Breng altijd in beeld waar (locatie) de effecten neerslaan: lokaal (geluidsoverlast, trillingen, gezondheidsschade door emissies) versus algemeen/nationaal (bereikbaarheid).
  - De aanbeveling om de relevante effecten op inkomensverdeling in beeld te brengen is minder vrijblijvend dan voorheen. Beschrijf de effecten op verschillende inkomensgroepen altijd kwalitatief. Bij grote effecten, of vraagstukken met een grote beleidsrelevantie moeten deze effecten zo veel mogelijk kwantitatief worden gemaakt. Des te belangrijker om in de probleemanalyse alle relevante stakeholders goed in kaart te brengen: dit geeft ook informatie welke bevolkingsgroepen dienen te worden onderscheiden bij deze analyse.
  - Wijd aparte paragraaf aan de verdeling van effecten, als is geconstateerd dat de kosten en baten scheef zijn verdeeld. Dit is het geval bijv. als de externe kosten vooral lokaal worden gedragen en de baten elders neerslaan.
  - Naast verdeling over inkomensgroepen kunnen ook andere verdelingseffecten relevant zijn: tussen regio's, opleidingsniveau, reismotief et cetera. De Verkeersmodellen LMS/NRM kunnen dergelijke uitsplitsingen nu al maken. Ook kan relevant zijn of lasten op basis van het profijtbeginsel bijvoorbeeld door individuele gemeenten of waterschappen worden gedragen of uit oogpunt van solidariteit collectief worden gedragen. Of dat nieuwe ruimtelijke initiatieven op de ene locatie leiden tot nieuwe investeringen elders. Zo kan de bouw van een nieuwe woonwijk benedenstrooms aanpassingen verlangen in het waterbeheer bovenstrooms bij een andere overheid. Besteed daar dan ook aandacht aan.
  - Er is onderscheid tussen directe werkgelegenheidseffecten en indirecte. Grote projecten kunnen gepaard gaan met grote tijdelijke vraag naar arbeid. Op het totale volume van de arbeidsmarkt blijft dit waarschijnlijk vrij beperkt bij infrastructurele projecten. Beschrijf het eventuele effect dan ten minste kwalitatief. De aanbodkant van de arbeidsmarkt kan worden beïnvloed door infrastructurele projecten bijvoorbeeld omdat meer banen bereikbaar worden voor meer mensen. In het MKBA saldo wordt dit normaliter al meegenomen door een opslag voor agglomeratie-effecten mee te nemen. Er kan ook herverdeling tussen regio's plaatsvinden: het is goed om dat dan expliciet te benoemen.
  - Wees alert op toepasbaarheid van effectinschattingen voor specifieke doelgroepen. Bijvoorbeeld in een regio met laag opleidingsniveau/ inkomensniveau zijn algemene kengetallen, bijvoorbeeld met betrekking tot betalingsbereidheid) mogelijk niet goed van toepassing.

5. Stap 5: Bepalen van kosten

Geen specifieke CPB/PBL aanbevelingen op van toepassing

6. Stap 6: Varianten- en risicoanalyse

CPB/PBL aanbevelingen 11, 12, 16

- 11) *Benoem risico's op de langere termijn, zeker voor toekomstige generaties.*
  - 12) *Kijk bij grote onomkeerbare investeringen naar stapsgewijze besluitvorming en meer extreme scenario's.*
  - 16) *Experimenteer met welvaartsgewichten in MKBA's als gevoeligheidsanalyses.*
- De Welvaart en Leefomgeving (WLO) scenario's van PBL en CPB vormen een belangrijkste uitgangspunt voor MKBA's in het fysieke domein. De WLO-scenario's geven inzicht in toekomstige ruimtelijk-economische ontwikkelingen en bevatten een bandbreedte (WLO-Laag en WLO-Hoog). De toepassing van WLO scenario's bij MKBA's in MIRT verkenningen is verplicht: hiermee worden primair onzekerheden van de uitkomsten in kaart gebracht. CPB en PBL schrijven in de bijsluiters bij de WLO-scenario's dat het in sommige studies nodig kan zijn om gevoeligheidsanalyses uit te voeren voor de effecten van disruptieve ontwikkelingen of onzekerheden. Dit geldt bijvoorbeeld voor een versnelde transitie van de energiesector, wat haar invloed kan hebben op goederenstromen en daarmee op de effecten van infrastructuurprojecten.
  - Goede gevoeligheidsanalyses dragen altijd bij aan een beter begrip van de uitkomsten van de MKBA. Probeer weer breed te kijken, ook vanuit het perspectief van alle groepen stakeholders, over welke effecten onzeker zijn en/of welke aannames mogelijk sterk bepalend zijn voor de uitkomsten van de MKBA (inclusief inkomensverdeling, effecten elders en later).
  - Effecten op langere termijn gaan in de regel ook gepaard met meer onzekerheid. Dit beïnvloedt de beslissing om nu beleid te voeren voor toekomstige generaties. Onzekerheid over toekomstige effecten beïnvloedt ook de welzijnsbeleving van burgers. Vandaar dat aanbevolen wordt om ook de ingeschatte langetermijneffecten in fysieke termen in de MKBA weer te geven, inclusief bandbreedtes.
  - Grote risico's kunnen aanleiding zijn om projecten op te knippen of om extra flexibiliteit in te bouwen. Goed beschouwd is dit onderdeel van MKBA stap 2: het bepalen van beleidsalternatieven. In de regel kennen flexibele projecten minder onzekerheid over de uitkomsten (want kortere looptijd: tot het moment dat een volgend besluit nodig is).
  - Experimenteren met welvaartsgewichten (zoals CPB/PBL adviseert) raden we vooralsnog niet aan binnen het domein van IenW. Alleen in overleg met de planbureaus.

7. Stap 7 en 8: Opstellen overzicht van kosten en baten en resultaten presenteren

CPB/PBL aanbevelingen 3, 4, 8, 9, 21

- 3) *Presenteer en duid altijd de niet-gekwantificeerde of niet-gemonetariseerde kosten of baten.*
- 4) *Presenteer waar mogelijk niet-gemonetariseerde effecten in volumes of kwaliteitscriteria.*
- 8) *Presenteer ontbrekende effecten op brede welvaart naast een MKBA, of hanteer ze als voorwaarde in de MKBA.*
- 9) *Geef in MKBA-rapportages altijd duidelijk de spreiding in de tijd van effecten, kosten en baten weer, in tekst, tabellen en figuren, met daaraan altijd toegevoegd een duiding hiervan.*
- 21) *Gebruik in MKBA's figuren en andere visuele weergaven, in aanvulling op tabellen en teksten, bijvoorbeeld over het verloop van effecten, kosten of baten in de tijd of de verdeling van kosten en baten over verschillende partijen. Gebruik in samenvattingen van MKBA's combinaties van visuele weergaven met tekst en cijfers om het 'verhaal' van een MKBA te vertellen.*

- Omdat het beter meenemen van brede welvaartsaspecten bij de MKBA leidt tot een toename van de hoeveelheid beslisinformatie die wordt opgeleverd, is een evenwichtige en toegankelijke presentatie van de effecten essentieel. Neem altijd een samenvatting op met de belangrijkste resultaten. Daarnaast verdient het de voorkeur om de belangrijkste resultaten ook te presenteren via figuren en andere visuele weergaven. De voorbeelden in het CPB/PBL rapport (Hoofdstuk 4, presentatie van de MKBA) kunnen hierbij ter inspiratie dienen.
- Laat voor de belangrijkste effecten altijd ook de niet-gemonetariseerde, niet-verdisconteerde en niet-gesaldeerde uitkomsten zien. Vaak zijn dat de veranderingen in volume en kwaliteit van maatschappelijke goederen of diensten. Als ook geen gekwantificeerde uitkomsten van bepaalde effecten mogelijk zijn: bespreek deze effecten in ieder geval kwalitatief.
- Geef ook een helder inzicht in de spreiding in de tijd van de belangrijkste effecten.
- Wanneer projecten erg complex zijn kan het helpen om een simulatietool te bouwen waarbij stakeholders vanuit hun eigen perspectief kunnen kijken hoe het project voor hen specifiek uitpakt.
- Presenteer effecten ook zo veel mogelijk in fysieke volume- of kwaliteitsveranderingen.
- Als uit stap 4 (effecten) blijkt dat grensoverschrijdende effecten of verdeling relevant zijn voor dit project: bespreek dit dan ook als aparte issues in de presentatie.
- Meer nog dan voorheen wordt het belangrijk om niet alleen gekwantificeerde of monetaire uitkomsten van de MKBA te presenteren, maar gaat het om het gehele verhaal (storytelling).
- Ten slotte: de MKBA levert beslisinformatie, die besluitvormers ook naast zich neer mogen leggen. Besluitvormers zullen immers ook andere aspecten meewegen, zoals (politiek) draagvlak, relatie met andere dossiers of uitvoerbaarheid. Als MKBA opsteller trek je inhoudelijke conclusies op basis van de uitkomsten van de MKBA, en geef je daarmee een advies aan bestuurders. Hou bij de interpretatie van de uitkomsten van de MKBA rekening met de niet-monetariseerbare effecten, brede welvaartsaspecten die niet in de mkba zitten en besteed aandacht aan de cruciale aannames.

Kader: Voorstellen aanvullend onderzoek

De hieronder staande adviezen zijn niet bedoeld voor toepassing in de daadwerkelijke MKBA's bij MIRT Verkenningen. Het zijn adviezen die, eenmaal uitgevoerd, wel invloed kunnen uitoefenen om de uitvoering van individuele MKBA's. Het is dus wel belangrijk voor MKBA' uitvoerders om op de hoogte te zijn en blijven van de voortgang van deze acties. (Oktober 2022 zijn er nog geen concrete plannen voor invulling bekend).

CPB/PBL aanbevelingen 5, 10

- 5) Doe meer onderzoek naar effecten en waarderingen en vertaling hiervan naar kengetallen.***
- 10) Volg de aanbeveling van de werkgroep discontovoet 2020 op om nader onderzoek te doen naar de meest geschikte discontocurve voor de zeer lange termijn.***

- **Werk het IenW Denkkader brede welvaart uit in een set van echt meetbare indicatoren. Neem ook de notities van PBL en KIM over mobiliteit en brede welvaart hierin mee.**
- **Ontwikkel voor die indicatoren, en mogelijk ook voor andere, betere kengetallen, (bijvoorbeeld voor sociale effecten van (gebrek aan) mobiliteit, verandering van landschapswaarden, waarde van cultuurhistorie).**
- **Onderzoek verliesaversie en hoe dit mee te nemen in MKBA's: het verlies van een bepaald goed of dienst wordt veelal zwaarder gewogen dan een eventuele toename van gelijke omvang, ook gewinningseffecten moeten hierbij worden onderzocht)**
- **Onderzoek de hoogte van de discontovoet op de hele lange termijn.**
- **Zorg dat in de m.e.r.-spelregels voor de Notitie reikwijdte en detailniveau ook MKBA vereisten vooraf worden meegenomen.**